

จริยาวัตรของพระโพธิสัตว์ในชาดกที่ส่งผลต่อการบรรลุธรรม
A STUDY OF BODHISATVA' S CONDUCTS IN JATAKA
TOWARDS THE ENLIGHTENMENT

¹พระครูสุธรรมรัตนารณ, ²พระครูพิศาลสารบัณฑิต และ ³อริย์รัช เลิศรวมโชค

¹Phrakhru Sudhamrattanaporn, ²Phrakrupisansalabandit
and ³Arithat Loesruamchok

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ประเทศไทย
Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Thailand

¹arithat.loes@mcu.ac.th

Received: May 20, 2023; **Revised:** June 29, 2024; **Accepted:** August 20, 2024

บทคัดย่อ

บทความวิชาการนี้เป็นการศึกษาจริยาวัตรของพระโพธิสัตว์ในคัมภีร์ชาดก พบว่า การบำเพ็ญจริยาวัตรสร้างบารมีธรรมของพระโพธิสัตว์ เป็นกระบวนการหมั่นฝึกฝนอบรมตนเองให้เป็นผู้มีความรู้ มีคุณธรรม ที่จะทำให้เป็นคนดีที่โลกต้องการ เป็นที่ปรารถนาของทุก ๆ คน ด้วยการปฏิบัติที่มีความมุ่งมั่นเพื่อความสำเร็จที่ยิ่งใหญ่ ที่เรียกว่าการสร้างบารมี เป็นเครื่องแสดงให้เห็นถึงการเลื่อนระดับขั้นของการทำความดีจากระดับปกติสามัญ จนถึงระดับสูงสุด ในบารมีทั้ง 10 ประการ มุ่งไปในการเป็นเครื่องช่วยทำให้พระโพธิสัตว์บรรลุพระโพธิญาณ การบรรลุพระโพธิญาณบารมีที่สำคัญ คือ ปัญญาบารมี เป็นเบื้องต้นที่นำไปสู่การตรัสรู้ธรรม ปัญญาบารมีของโพธิสัตว์ที่บำเพ็ญจริยาวัตรสร้างบารมีธรรม ผ่านกระบวนการสุตมยปัญญา จินตามยปัญญาและภาวนามยปัญญา ซึ่งทำให้เกิดมีแล้วนำไปช่วยเหลือผู้อื่น ด้วยกามาวจรมหากุศลจิต จนกลายเป็นปัญญาบารมี

¹ นิสิต, สาขาวิชาพระพุทธศาสนา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, วิทยาเขตหนองคาย

² รองศาสตราจารย์ ดร. สาขาวิชาพระพุทธศาสนา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, วิทยาเขตหนองคาย

³ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. สาขาวิชารัฐประศาสนศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, วิทยาเขตหนองคาย

ของพระโพธิสัตว์ในการตรัสรู้ธรรม เป็นความรู้ระดับญาณขั้นสูงสุด ทำให้หลุดพ้นจากกิเลสทั้งปวง เป็นความรู้ที่สามารถทำหลายกิเลส รู้แจ้งเห็นจริงในอริยสัจสี่ คือ ทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรค ที่เกิดขึ้น

คำสำคัญ : จริยาวัตร, พระโพธิสัตว์, การบรรลุธรรม

Abstract

This academic article presents A Study of Bodhisatva's Conducts in Jataka Towards the Enlightenment was found that to fulfill the perfection of manners of Bhodisatva was the process of self practice and training in order to have knowledge and morality for being good enough to the world and all human beings by practicing for the greatest success called the Perfection Creation. This showed the movement to higher step of good deed, from common to highest of ten perfections aimed at being the help of making Bhodisatva enlighten Bhraphodiyana. The important factor to enlighten the perfection of Bhraphodiyana was the perfection of wisdom based on having been brought to enlightenment. Bhodisatva's perfect wisdom with perfect manner was through the process of Sutamaya-paññā (Wisdom from listening), Cintāmaya-paññā (Wisdom from thinking), and Bhāvanāmaya-paññā (Wisdom from meditation), which made up for helping others with Kāmāvacara-Mahākusala-citta until becoming Bhodisatva's perfect wisdom to Dhamma enlightenment. This was the ultimate level of Yana caused free from all defilements. This knowledge can destroy them and enlighten the happened four noble truths; suffering, causes of suffering, cessation of suffering and path leading to cessation of suffering.

Keywords: Bodhisatva's conducts , Jataka, Enlightenment

บทนำ

พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาแห่งปัญญาที่เกิดจากการบรรลุธรรมของพระพุทธเจ้า ธรรม คำสั่งสอนทั้งหมดของพระพุทธเจ้า เป็นประมวลความรู้ทางศาสนาระบบหนึ่ง เช่นเดียวกับประมวล

ความรู้ทางมนุษยศาสตร์ สังคมศาสตร์และวิทยาศาสตร์ที่เรียนกันอยู่ตามสถาบันการศึกษาต่าง ๆ ประมวลความรู้ทางพระพุทธศาสนา ว่าด้วยสิ่งสำคัญคือ ธรรมชาติของชีวิต ธรรมชาติของจักรวาล จุดมุ่งหมายของชีวิต และทางไปสู่จุดมุ่งหมายของชีวิต (แสง จันทร์งาม, 2544 : 1) พระพุทธศาสนา ได้ชื่อว่าเป็นศาสนาที่มุ่งเน้นเรื่องของการพ้นทุกข์ สอนให้รู้จักทุกข์ วิธีดับทุกข์ ให้พ้นจากอวิชชาอันเป็นเหตุให้เกิดทุกข์จากกิเลสทั้งปวงคือ ความโลภ โกรธ หลง เน้นการทำความเข้าใจ การปฏิบัติ ด้วยปัญญา การพิสูจน์หาข้อเท็จจริง จนมองเห็นเหตุและผลตามความเป็นจริงของธรรมชาติ ตลอดจนทั้งสัตว์โลกที่เป็นไปตามกฎแห่งกรรม ด้วยความไม่ประมาทในชีวิตให้มีความสุขทั้งในชาตินี้และชาติต่อไป ด้วยการสั่งสมบุญบารมีจนเข้าถึงการบรรลุธรรมเป็นพระพุทธเจ้า ต้องบำเพ็ญบารมีเป็นเวลายาวนาน ซึ่งไม่มีการกระทำอะไรที่จะยาวนานเท่าการบำเพ็ญบารมีมาเป็นพระพุทธเจ้า ในระหว่างที่บำเพ็ญบารมีนั้น เรียกว่า พระโพธิสัตว์ คำว่าโพธิสัตว์ มาจากคำสองคำคือ โพธิ และ สัตว์ โพธิ หมายถึง การรูปแจ้งเห็นจริงสัมมาสัมโพธิญาณ ส่วนคำว่า สัตว์ หมายถึง สาระสำคัญหรือแก่นแท้ เมื่อรวมคำทั้งสองคำ จึงได้คำว่า โพธิสัตว์ หมายถึง ผู้เกี่ยวข้องอยู่กับความรู้ บุคคลผู้บำเพ็ญมรรค 4 เพื่อการบรรลุโพธิญาณ ซึ่งก็คือการบรรลุธรรมนั่นเอง (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539 : 13/43/94)

หลังจากนั้นเป็นต้นมา พระพุทธองค์ทรงประกาศพระพุทธศาสนาแก่ชาวโลก ตลอดระยะเวลา 45 พรรษา จวบจนกระทั่งเสด็จดับขันธปรินิพพาน และการพิจารณาตามรูปคำนี้ กล่าวได้ว่า พระพุทธศาสนาเกิดขึ้นตั้งแต่พระพุทธเจ้าเริ่มบำเพ็ญบารมีในชาติที่พบพระพุทธเจ้าพระนามว่าที่ปังกร จนถึงปรินิพพาน ส่วนการพิจารณาเหตุการณ์ในประวัติพระพุทธศาสนา อาจแบ่งช่วงการเกิดขึ้นของพระพุทธศาสนาเป็น 2 ช่วงคือ ช่วงแห่งการค้นพบ นับเอาตอนที่พระพุทธเจ้าทรงตรัสรู้ อนุตรตรัสสัมมาสัมโพธิญาณภายใต้ร่มโพธิพฤกษ์ วันเพ็ญเดือนวิสาขะ (เดือน 6) ก่อน พ.ศ.45 ปี ภายหลังจากการได้บำเพ็ญเพียรอย่างหนักเป็นระยะเวลาถึง 6 ปี เราอาจเรียกช่วงเวลาดังกล่าวว่าเป็นช่วงของการเกิด “พุทธะ” และช่วงแห่งการประกาศ นับเอาตั้งแต่ตอนที่พระพุทธเจ้าทรงตัดสินพระทัยประกาศพระศาสนา โดยการแสดงพระธรรมเทศนาถันท์แรกโปรดปัญจวัคคีย์ อันมีพระอัญญาโกณฑัญญะเป็นหัวหน้าที่ป่าอิสิปตนมฤคทายวัน แขวงเมืองพาราณสี ตรงกับวันเพ็ญเดือนอาสาฬหะ ก่อน พ.ศ. 45 ปี ภายหลังจากตรัสรู้แล้ว 3 เดือน เราอาจเรียกช่วงเวลาดังกล่าวว่าเป็นช่วงแห่งการเกิด “ศาสนา” (พระมหาบุญเรือง ปญญาวิโร, 2547 : 1)

อย่างไรก็ตาม การกำหนดช่วงเวลาเกี่ยวกับพระพุทธเจ้า ซึ่งเรียกว่า “นิทาน” มี 3 คือ ทูเรนิทาน อวิทูเรนิทาน และสันติเกนิทาน ทูเรนิทานคือเรื่องราวที่กล่าวถึงตั้งแต่พระมหาสัตว์ได้ตั้งปวารณาอย่างจริงจัง ณ เบื้องบาทมูลของพระพุทธเจ้าพระนามว่าที่ปังกร จนถึงจุดจากอัทธภาพมาเป็นพระเวสสันดรไปเกิดในสวรรค์ชั้นดุสิต อวิทูเรนิทาน คือเรื่องราวตั้งแต่จุดจากสวรรค์ชั้นดุสิต

จนถึงบรรลุประสัพพะปัญญุตถญาณที่ควงไม้โพธิ์ และสันติเกนิทาน คือเรื่องราวที่มีอยู่ในที่ต่าง ๆ นับตั้งแต่เริ่มตัดสินพระทัยประกาศศาสนาถึงเสด็จดับขันธปรินิพพาน เฉพาะในทูลเรณินทาน กล่าวถึงเรื่องราวการบำเพ็ญบารมีของพระพุทธเจ้า ตั้งแต่ได้รับการพยากรณ์จากพระพุทธเจ้าพระนามว่าที่ ปังกร จนถึงชาติที่เกิดเป็นพระเวสสันดร ดังกล่าวไว้ในคัมภีร์ชาดก (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2542 : 4) ชาดกในพระสุตตันตปิฎก เรียกว่านิบาตชาดก มีทั้งหมด 547 เรื่อง อยู่ในขุททกนิกาย เป็นพวก คำสอนปลุกย่อยหรือคำสอนขนาดสั้น ซึ่งมีอยู่ 15 เรื่อง ได้แก่ ขุททกปาฐะ ธรรมบท อุทาน อิติวุตตกะ สุตต-นิบาต เปตวัตถุ วิมานวัตถุ เถรคาถา เถรีคาถา ชาดก นิเทศ ปฏิสัมภิตามรรค อปทาน พุทธวงศ์ จริยาปิฎก (สีปวงศ์ ธรรมชาติ, 2542 : 17) ชาดกในพระไตรปิฎกเล่มที่ 27 และ 28 ทุกเรื่องจะมีแต่ตัวคาถา คือบทร้อยกรอง เนื้อความอาจจะมีเฉพาะแก่นของนิทานนั้น ไม่มีเนื้อเรื่อง ไม่มีเหตุการณ์ หรือบางทีอาจจะมีเพียงคำพูดที่ปรากฏในเรื่องนิทานที่อาจเป็นการเตือนให้นึกถึงเนื้อเรื่อง คาถาในแต่ละเรื่องมีจำนวนไม่เท่ากัน มีตั้งแต่ 1 คาถา ไปจนถึง 1,000 คาถา คือเรื่องมหาเวสสันดรชาดก ด้วยเหตุนี้จึงมีการแบ่งหมวดของชาดกตามจำนวนคาถาในแต่ละเรื่อง ชาดกใดมีจำนวนคาถาเท่ากัน ก็รวมอยู่ในหมวดเดียวกัน แต่ละหมวดเรียกว่า “นิบาต” มีทั้งสิ้น 22 นิบาต ในแต่ละนิบาตนั้นก็จะมีพูดถึงเรื่องของพระโพธิสัตว์ ซึ่งพระโพธิสัตว์จะเป็นตัวละครหลักในชาดก มีจริยาวัตรที่สะท้อนออกมา เพื่อเป็นเครื่องสอนใจ บางครั้งอาจจะถือกำเนิดในมนุษย์บ้าง เทวดาบ้าง สัตว์เดรัจฉานบ้าง จริยาวัตรพระโพธิสัตว์ที่สะท้อนออกมาผ่านกระบวนการบำเพ็ญบารมี 10 ทาน บารมี ศีลบารมี เนกขัมมบารมี ปัญญาบารมี วิริยบารมี ขันติบารมี สัจจะบารมี อธิชฌานบารมี เมตตาบารมี อุเบกขาบารมี จริยาวัตรเหล่านี้ตัวละครในชาดกเป็นผู้แสดงบทบาท จุดประสงค์สำคัญคือต้องการที่จะบรรลุธรรมเป็นพระศาสดาเอกของโลก (รื่นฤทัย สัจจพันธุ์, 2548 : 28) ดังนั้น ผู้เขียนจึงสนใจที่จะศึกษาจริยาวัตรของพระโพธิสัตว์ว่า พระโพธิสัตว์มีจริยาวัตรอย่างไร แล้ว จริยาวัตรของพระโพธิสัตว์ที่ทรงบำเพ็ญบารมีส่งผลต่อการบรรลุธรรมเป็นบรมศาสดาสัมมาสัมพุทธเจ้าได้อย่างไร

จริยาวัตรของพระโพธิสัตว์ที่ปรากฏในคัมภีร์ชาดก

1. ความสำคัญของชาดก

ชาดก มีกำเนิดมาจากนิทานเปรียบเทียบและตำนาน มีมาตั้งแต่สมัยโบราณได้รับการบอกเล่าถ่ายทอดจากคนรุ่นหนึ่งไปยังอีกรุ่นหนึ่ง เรื่องราวเป็นส่วนหนึ่งของนิทานพื้นบ้านที่เป็นรู้จักกันดี จึงเป็นไปได้ว่าเมื่อครั้งที่พระพุทธเจ้าได้แสดงธรรมเทศนาพระองค์ทรงคุ้นเคยกับนิทานเหล่านี้ดี จึงได้เล่านิทานเหล่านี้เป็นตัวอย่างประกอบพุทธพจน์ เนื้อหากล่าวถึงหลักธรรมคำสอนใน

พระพุทธศาสนา สารสำคัญคือความดีงามและคติธรรมในนิทาน หลังจากที่พระองค์ปรินิพพานได้ 3 เดือน มีการสังคายนาพระธรรมวินัยขึ้นเป็นครั้งแรก มีการรวบรวมชาดกไว้ในพระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย (สุชีพ ปุณฺณานุกาพ, 2525 : 11) และราวพุทธศตวรรษที่ 3 นิทานเหล่านี้เป็นที่รู้จักในนามของ “ชาดก” เรื่องราวในอดีตของพระพุทธเจ้า เมื่อราวพุทธศตวรรษที่ 5 – 6 ชาดก ได้รับการบันทึกเป็นลายลักษณ์อักษรเป็นครั้งแรกในลังกา แต่เอกสารเหล่านั้นได้สูญหายไป คัมภีร์ฉบับที่เก่าที่สุดที่บันทึกเกี่ยวกับชาดกที่ยังคงเหลืออยู่ในปัจจุบัน เป็นคัมภีร์ที่ยอมรับกันโดยทั่วไปในแถบเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ (เอลิซาเบธ เรย์, 2515 : 4) ซึ่งถือว่าชาดกเป็นเรื่องราวการบำเพ็ญจริยาวัตรของพระโพธิสัตว์ที่ก่อนจะตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า แบ่งออกเป็น 3 ประเภท ตามสืบพงศ์ธรรมชาติ มีรายละเอียดดังนี้ **1) ชาดกในนิบาต หรือ นิบาตชาดก** หมายถึง ชาดกทั้ง 547 เรื่องที่มีอยู่ในคัมภีร์พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย นิบาตชาดก ๆ แต่งเป็นคาถาคือคำฉันท์ล้วน ๆ โดยจะมีการแต่งขยายความเป็นร้อยแก้ว เป็นอรรถกถาชาดก เหตุที่เรียกนิบาตชาดกก็เพราะว่าชาดกในพระไตรปิฎกนี้จะถูกจัดหมวดหมู่ตามจำนวนคาถา มีทั้งหมด 22 หมวด หรือ 22 นิบาต นิบาตสุดท้าย คือ นิบาตที่ 22 ประกอบด้วยชาดก 10 เรื่องหรือที่เรียกว่า “ทศชาติชาดก” แต่ในพระไตรปิฎกไม่มีเล่าเรื่องเอาไว้ ซึ่งมีแต่คำสุภาษิตเท่านั้นรวมถึงคำโต้ตอบในนิทาน เรื่องละเอียดมีเล่าไว้ในอรรถกถา คือ หนังสือที่แต่งขึ้นอธิบายพระไตรปิฎกอีกต่อหนึ่งและเป็นที่ทราบกันว่าชาดกทั้งหมดมี 550 เรื่อง แต่ปรากฏว่าในพระไตรปิฎกเล่ม ที่ 27 มี 525 เรื่อง ในเล่มที่ 28 มี 22 เรื่อง เพราะเป็นเรื่องยาวๆ รวมทั้งหมดจึงเป็น 547 เรื่อง ชาดกไป 3 เรื่อง แต่การขาดไปนั้นน่าจะเป็นด้วยในบางเรื่องมีนิทานซ้อนนิทาน ไม่ได้นับเรื่องซ้อนแยกออกไปก็เป็นได้ **2) ชาดกนอกนิบาต** หมายถึง ชาดกที่ไม่ปรากฏในคัมภีร์พระไตรปิฎกเป็นชาดกที่ภิกษุเชียงใหม่ได้รวบรวมเรื่องราวมาจากนิทานพื้นบ้านไทยมาแต่งเป็นชาดกขึ้นเมื่อประมาณ พ.ศ.2000- 2200 ชาดกนี้เรียกอีกชื่อว่า “ปัญญาสชาดก” แปลว่าชาดก 50 เรื่องและรวมกับเรื่องในปัจฉิมภาคอีก 11 เรื่อง รวมเป็น 61 เรื่อง **3) ชาดกมาลา** เป็นชาดกของฝ่ายมหายาน แปลว่า ดอกไม้แห่งชาดก อาจให้ความหมายได้ 2 ประการคือ (1) ผู้แต่งแต่งเรื่องชาดกเพื่อเป็นเหมือนดอกไม้บูชาพระพุทธเจ้าและพระโพธิสัตว์ (2) วิธีการและลีลาการประพันธ์ชาดกนี้มีระเบียบทางภาษางดงามประณีตประหนึ่งพวงดอกไม้ที่เขาร้อยไว้ดีแล้ว ชาดกมาลาเป็นวรรณคดีพระพุทธศาสนานิกายมหายาน แต่งเป็นภาษาสันสกฤตร้อยกรอง (กาพย์) เขียนด้วยอักษรเทวนาครี ไม่มีคาถา เพราะเป็นเรื่องที่รวบรวมขึ้นจากนิทานพื้นบ้านในภาคพื้นชมพูทวีปแล้วนำมาปรับปรุงโดยเพิ่มคติธรรมเข้าไปเป็นแก่นดำเนินเรื่อง การเริ่มต้นเรื่องได้ยกคติธรรมขึ้นมากกกล่าวนำ ตอนจบจะสรุปคติธรรมอีกครั้งหนึ่ง (ทรัพย์ ประกอบสุข, 2527 : 52)

2. แนวคิดเรื่องพระโพธิสัตว์

เพื่อให้เกิดความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับพระโพธิสัตว์ เบื้องต้นควรทำความเข้าใจเกี่ยวกับพระโพธิสัตว์ โดยผู้วิจัยได้วางกรอบไว้ 2 ประเด็นได้แก่ ความหมายของพระโพธิสัตว์ และประเภทของพระโพธิสัตว์ ตามอรรถาธิบายต่อไปนี้

ในพระพุทธศาสนา คำว่า “พระโพธิสัตว์” ตามรูปศัพท์ในภาษาบาลี คือ โพธิสตุต มาจากคำ 2 คำ คือ “โพธิ” และ “สตุต” ซึ่งคำว่า โพธิ ประกอบรูปมาจากคำว่า “พุธ” ธาตุ ลง “อิ” ปัจจัย ลงโย วิภัติ ลบ อิเสยฺ แผลง ธย เป็น ชม ได้ รูปเป็น “โพชโณ” แปลว่า ปัญญาเป็นเครื่องตรัสรู้ (พันตรีประยูร หงษ์สมบุญ, 2546 : 531) ตำราไวยากรณ์โบราณให้ความหมายของ “พุธ” ธาตุ ไว้ต่างกัน 2 นัย คือ นัยที่หนึ่ง แปลว่า รู้ เข้าใจ และนัยที่สองแปลว่า เบิกบาน และตื่น นักปราชญ์ส่วนใหญ่เห็นว่า ธาตุ “พุธ” ควรมีความหมายว่า รู้หรือตรัสรู้ ส่วนความหมายว่า บาน,ตื่น เกิดจากการตีความและนิยมใช้กันต่อมาภายหลัง (ประพจน์ อัครวิรุฬหการ, 2527 : 3)

ในคัมภีร์ ธาตุปทีปิภาแสดงความหมายของคำว่า “โพธิ” ไว้ 5 นัยคือ (1) ต้นโพธิที่พระพุทธเจ้าตรัสรู้ ดังบาลีว่า โพธิรุกขมุเล ปฐมาภิสมพุโธ (2) มรรค ซึ่งคู่กับผล ดังบาลีที่ว่า โพธิ วุจจติ จตุสมคเคสุญาณิ (3) สัพพัญญุตญาณ ดังบาลีที่ว่า ปโปติ โพธิ วรฐริเมธโส (4) พระนิพพาน ดังบาลีที่ว่า ปต วาน โพธิ อมต อสงขต (5) ชื่อ นาม ดังบาลี ว่า โพธิ ภนเต รากุมาริ (หลวงเทพดรุณา นุกิษฏ, 2540 : 36)

ในอรรถกถาวิปัสสิสูตร บทว่า โพธิสตุตเสว สตุโต นี้ ได้แก่ ผู้ตรัสรู้ชื่อว่า พระโพธิสัตว์ ผู้มีญาณ คือ ผู้มีปัญญา เป็นบัณฑิต จำเดิมแต่ทรงมีอภินิหารแหบบาหมุลแห่งพระพุทธเจ้าทั้งหลาย ฉะนั้นจึงชื่อว่าพระโพธิสัตว์ อนึ่ง ชื่อว่าโพธิสัตว์ เป็นสัตว์ผู้จะเบิกบานบำเพ็ญบารมีจักเบิกบานโดยหาอันตรายมิได้แน่นอน เปรียบเหมือนดอกปทุมที่ไผ่ขึ้นจากน้ำตั้งอยู่แล้วจักบานโดยสัมผัสแสงอาทิตย์อย่างแน่นอน ท่านจึงเรียกว่า ดอกปทุมบาน อนึ่ง สัตว์ผู้ปรารถนา โพธิ กล่าวคือ ญาณ ในมรรค 4 ปฏิบัติอยู่ ผู้ที่ยังติดอยู่ใน โพธิ จึงชื่อว่าพระโพธิสัตว์ ดังนี้ (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539 : 26/30/42-43)

ในอรรถกถา มหาปทานสูตร บทว่า โพธิสตุโต คือสัตว์ผู้ฉลาด สัตว์ผู้ตรัสรู้ อีกอย่างหนึ่ง สัตว์ผู้ฝึกฝน คือมีใจจดจ่ออยู่ในมรรค 4 กล่าวคือ โพธิ ชื่อว่า โพธิสัตว์ (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539 : 13/56/94.) จริงอยู่ พระโพธิสัตว์ทุกพระองค์ทรงบำเพ็ญบารมี 30 ทศ ทรงบริจาคนหาบริจาคน 5 (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), 2553 : 140) ทรงบรรลุที่สุดแห่ง ญาตัตถจริยา โลกัตถจริยา พุทธจริยา ทรงดำรงอยู่ในอัทธภาพที่ 3 เช่น พระเวสสันดร ทรงให้มหาทาน 7 ครั้งทรงยังแผ่นดินให้หวั่นไหว 7 ครั้ง ทรงกระทำกาละแล้ว ทรงอุบัติในภพดุสิต (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539 : 13/57/95)

เห็นได้ว่า ความหมายของคำว่า พระโพธิสัตว์ ในคัมภีร์เถรวาทมี 2 ประการคือ โพธิสัตว์ หมายถึง บุคคลหรือสัตว์ ผู้ซ่ง ผู้ติดอยู่ในความรู้ (โพธิ) พระโพธิสัตว์ หมายถึง ผู้ที่จะได้ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าซึ่งความหมายทั้ง 2 อย่างนั้นเมื่อพิจารณาแล้วก็คือระดับการพัฒนาของผู้ซ่งในความรู้(โพธิ) ไปสู่ระดับผู้ที่จะได้ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าโดยการบำเพ็ญบารมี 10

3. การสร้างบารมีของพระโพธิสัตว์ที่ปรากฏในคัมภีร์ชาดก

พระโพธิสัตว์นั้นเป็นผู้ที่มีคุณสมบัติที่แตกต่างมีความพิเศษกว่าคนและสัตว์ธรรมดาทางด้านสติปัญญาและความสามารถ สิ่งที่ทำให้พระโพธิสัตว์ แตกต่างจากสัตว์อื่นคือ บารมี ก่อนจะได้มาเป็นพระพุทธเจ้า ต้องผ่านการบำเพ็ญจริยวัตรสร้างบารมีมามากมายมหาศาล โดยเฉพาะเรื่องราวที่ปรากฏในคัมภีร์พระสุตตันตปิฎกขุททกนิกายชาดก ซึ่งเกี่ยวกับจริยวัตรของพระโพธิสัตว์ จริยวัตร จริยา + วัตร จึงได้คำว่า จริยา หมายถึง ความประพฤติ กิริยาที่ควรประพฤติ (ราชบัณฑิตยสถาน, 2546 : 291) ในพระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏิสัมภทวารวค จริยกลา กล่าวว่ ความประพฤติหรือจริยา ความประพฤติ 8 อย่าง คือ 1) ความประพฤติในอิริยาบถ 4 (2) ความประพฤติในอายตนภายในภายนอก (3) ความประพฤติในสติปัญญา 4 (4) ความประพฤติในสมาธิคือฌาน 4 (5) ความประพฤติในฌานคืออริยสัจ 4 (6) ความประพฤติในอริยมรรค 4 (7) ความประพฤติในสามัญผล 4 (8) ความประพฤติเพื่อประโยชน์แก่โลกที่เรียกว่าโลกัตถจริยา (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539 : 13/28/585)

ในขบวนการพัฒนาสู่ความเป็น พระโพธิสัตว์ ส่วนมากกล่าวถึงบารมีที่ควรบำเพ็ญและอธิบายถึงคุณลักษณะพิเศษของผู้ที่บำเพ็ญพระโพธิสัตว์ธรรม เมื่อพระโพธิสัตว์ปฏิบัติตนจนกระทั่งความสมบูรณ์ปรากฏในระดับต่างๆ ก่อนที่จะตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า พระโพธิสัตว์จะได้รับคุณสมบัติพิเศษ อันเกิดจากการสั่งสมในแต่ละภพชาติโดยเฉพาะชาติสุดท้ายที่จะตรัสรู้ คุณสมบัติของพระโพธิสัตว์ จะเต็มเปี่ยมบริบูรณ์ บุคคลที่มีใจซ่งเกี่ยวกับโพธิหรือผู้เห็นทุกข์ในการเวียนว่ายตายเกิดเพื่อจะยังตนและสรรพสัตว์ทั้งหลายให้หลุดพ้นจากวัฏฏะสงสารจึงเพียรพยายามสะสมคุณสมบัติเพื่อการบรรลุธรรมชาติแล้วชาติเล่า ผู้นั้นจึงเรียกว่าพระโพธิสัตว์ หรือ ผู้ปรารถนาเป็นพระพุทธเจ้าในอนาคต เพราะพระโพธิสัตว์ ก็คือพระพุทธเจ้าเมื่อก่อนตรัสรู้ ซึ่งพระพุทธเจ้ามีจิตใจแน่วแน่มเพื่อให้เกิดอุตมการณ์พระโพธิสัตว์ต้องการยังตนและสรรพสัตว์ให้เป็นอิสระหลุดพ้นจากสังสารวัฏจึงทรงปฏิบัติและอบรมตนจนบารมีเต็มเปี่ยมหลุดพ้นจากทุกข์ทั้งปวง จากนั้นช่วยเหลือสั่งสอนให้สรรพสัตว์หลุดพ้นตาม เป็นแบบอย่างที่ดีต่อผู้พบเห็นจนสามารถรู้แนวทางไปสู่ภาวะความเป็นพระพุทธเจ้าในอนาคตได้ พุทธบุคคล บุคคลผู้บรรลุธรรม หรือบุคคลผู้เข้าสู่ความเป็นพุทธะ บุคคลผู้มีจิตหลุดพ้นจากอาสวะกิเลส หรือพุทธบุคคล เป็นผู้ถึงแล้วซึ่งความเป็นผู้รู้ ผู้ตื่น ผู้เบิกบานอย่างครบถ้วนบริบูรณ์ ซึ่งแบ่งออกเป็น 3 ประเภท คือ พระสัมมาสัมพุทธะหรือพระสัพพัญญูพุทธะ พระ

ปัจเจกพุทธะ และพระอนุพุทธะหรือพระสาวกพุทธะ พระสัมมาสัมพุทธะ หมายถึง ท่านผู้ตรัสรู้เอง และสอนผู้อื่นให้รู้ตามด้วย พระปัจเจกพุทธะ หมายถึง ท่านผู้ตรัสรู้เฉพาะเองแต่ไม่อาจสอนธรรมที่ตนรู้นั้นแก่ผู้อื่นได้ ส่วนพระอนุพุทธะหรือสาวกพุทธะ หมายถึง ท่านผู้ได้บรรลุเป็นพระอรหันต์โดยการรับฟังคำสอนของพระพุทธเจ้า ผู้ที่ปรารถนาเป็นพระพุทธเจ้านั้นจะต้องทำอย่างไร

4. จริยวัตรของพระโพธิสัตว์ในคัมภีร์ชาดก

จริยวัตรหรือบารมีนั้นเป็นชื่อเรียกหัวข้อธรรมที่พระโพธิสัตว์ปฏิบัติเพื่อที่จะได้ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าหรือเป็นหลักธรรมที่สั่งสมอบรมมาเป็นเวลายาวนาน จนกลายเป็นความเป็นเลิศในสิ่งนั้น ๆ หรือเป็นผู้เชี่ยวชาญในเรื่องนั้น ๆ เพื่อนำไปเป็นเครื่องมือในการเข้าถึงพุทธภาวะหรือกลายเป็นพระพุทธเจ้าเมื่อบารมีครบสมบูรณ์ ดังเช่นพระพุทธเจ้าองค์ปัจจุบันพระองค์ได้ทรงบำเพ็ญจริยวัตรบารมี 10 ประการ อันปรากฏในคัมภีร์นิบาตชาดก ดังผู้วิจัยจะได้ยกขึ้นมากล่าวเพียง 10 ชาดก ได้แก่ 1) เวสสันดรชาดก พระโพธิสัตว์บำเพ็ญจริยวัตรด้านทานบารมี (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539 : 28/1677-2440/447-560) 2) ภูริทัตตชาดก พระโพธิสัตว์บำเพ็ญจริยวัตรด้านศีลบารมี (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539 : 28/784-981/305-334) 3) จูฬสุตโสมชาดก พระโพธิสัตว์บำเพ็ญจริยวัตรด้านเนกขัมมบารมี (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539 : 27/195-245/627-635) 4) มโหสถชาดก พระโพธิสัตว์บำเพ็ญจริยวัตรด้านปัญญาบารมี (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539 : 28/590-296/783-304) 5) มหาชนกชาดก พระโพธิสัตว์บำเพ็ญจริยวัตรด้านวิริยะบารมี (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539 : 28/123-296/202-228) 6) ชันติวาทีชาดก พระโพธิสัตว์บำเพ็ญจริยวัตรด้านขันติบารมี (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539 : 27/49-52/166-162) 7) วิธูรบัณฑิตชาดก พระโพธิสัตว์บำเพ็ญจริยวัตรด้านสัจจะบารมี (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539 : 28/1346-1654/391-446) 7) 8) มาตังคชาดก พระโพธิสัตว์บำเพ็ญจริยวัตรด้านอธิษฐานบารมี (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539 : 27/1-23/469-473) 9) สุวรรณสามชาดก พระโพธิสัตว์บำเพ็ญจริยวัตรด้านเมตตาบารมี (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539 : 28/296-420/229-245) 10) มหานารทกัศสพชาดก พระโพธิสัตว์บำเพ็ญจริยวัตรด้านอุเบกขาบารมี (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539 : 28/273 / 274)

วิเคราะห์จริยวัตรของพระโพธิสัตว์ที่ส่งผลต่อการบรรลุธรรม

พระโพธิสัตว์นั้นเป็นผู้ที่มีคุณสมบัติ ที่แตกต่าง มีความพิเศษกว่าคนและสัตว์ธรรมดาทางด้านสติปัญญา ความสามารถและจุดหมายสูงสุด สิ่งที่ทำให้พระโพธิสัตว์แตกต่างจากสัตว์อื่นก็คือบารมี ก่อนจะเข้ามาเป็นพระพุทธเจ้า พระโพธิสัตว์ทรงสร้างบารมีด้วยการเดินตามโพธิสัตว์จริยานับแต่การตั้งปณิธานปรารถนาจะเป็นพระพุทธเจ้าในอนาคต โดยการสร้างบารมีให้ครบถ้วน

บริบูรณ์แล้ว พระโพธิสัตว์ยังจะต้องมีคุณสมบัติอื่นอีก เพราะฉะนั้นธรรมเหล่านี้ต้องมีประเภทไม่น้อย เป็นร้อยเป็นพัน เป็นโพธิสมภาร เป็นคุณของพระโพธิสัตว์ มีอาทิอย่างนี้คือ ธรรมเป็นปฏิญาณ มีอาทิ คือมหากรุณาอันให้สำเร็จในที่ทั้งปวง บุญสมภารและญาณสมภารแม้ทั้งสอง สุจริตของพระโพธิสัตว์ มีกายสุจริตเป็นต้น อธิฐาน มีสังจาธิฐานเป็นต้น พุทธภูมิ มีอุตสาหะเป็นต้น ธรรมเป็นเครื่องบ่มโพธิญาณ มีศรัทธาเป็นต้น อธิษฐานของพระโพธิสัตว์ มีอธิษฐานไม่โลกเป็นต้น เราข้ามได้แล้วจักข้ามต่อไป มหาปุริสวิตกมีอาทิว่า ธรรมนี้ของผู้มีความมักน้อย ธรรมนี้มีโทษของผู้มีความมักใหญ่ ธรรมมีโยนิโสมนสิการเป็นมูล บุญมีทานบารมี 10 เป็นต้นตามอรรถาธิบายต่อไปนี้

1. จริยวัตรด้านทานบารมี ทาน คือ เจตนาที่จะบริจาคตนเองและอุปกรณ์ต่าง ๆ โดยมีความกรุณา และอุบายโกศล กำกับอยู่มีลักษณะคือ การบริจาค มีรส คือการขจัดโลภะในไทยธรรม มีความปรากฏ คือ ความไม่ยึดติด มีพื้นฐานคือ วัตถุที่ควรบริจาค (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), 2553: 43) การให้ทานนั้นสิ่งที่ให้มี 2 อย่าง คือ วัตถุทานและธรรมทาน และการให้ทานชนิดใดจะให้ผลมากกว่ากัน เมื่อพิจารณาวัตถุทาน เช่น เงินทอง ข้าวปลาอาหาร หรือสิ่งที่จำเป็นทางกายอื่น ๆ เมื่อให้แล้วไม่คงทน คงอยู่ได้ไม่นาน แต่ธรรมทานคือการให้ความรู้ความเข้าใจในระดับที่ทำให้จิตใจเป็นอิสระปราศจากสิ่งเศร้าหมองทั้งปวง ทำให้เกิดทานบารมีเพื่อลดความโลภ ความโกรธ และความหลง ทำให้ผู้รับมีความสุขที่ยั่งยืน และยังไม่สูญหายไปจะติดตัวไปตลอด ดังเช่นเมื่อครั้งที่พระโพธิสัตว์บำเพ็ญจริยวัตรเสวยพระชาติเป็นพระเวสสันดร บำเพ็ญทานบารมี (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539 : 28/1677-2440/447-560) การบำเพ็ญทานบารมีของพระโพธิสัตว์เวสสันดรเป็นการสร้างบารมีด้วยวิธีการต่าง ๆ การบริจาคทานก็เป็นวิธีการหนึ่งที่พระโพธิสัตว์ได้บำเพ็ญและมีเป้าหมาย 2 ประการ คือ (1) เพื่อประโยชน์แก่อุกุลแก่ผู้ต้องการอาหารโดยมิได้จำกัดเพศวัยฐานะหรืออะไรทั้งสิ้น (2) เพื่อเป็นทางก้าวไปสู่สิ่งที่เรียกว่า สัมมาสัมพุทธะ หรือ สัมมาสัมโพธิญาณ (บุญ นิลเกษ, 2534 : 29) การบำเพ็ญทานบารมีของพระเวสสันดร ก็มีเป้าหมายการสร้างบารมีให้เต็มบริบูรณ์ เพื่อให้บรรลุถึงสัมมาสัมพุทธะ หรือ สัมมาสัมโพธิญาณได้ ดังได้กล่าวมาแล้วว่า เมื่อพระองค์ได้รับการพยากรณ์จากพระพุทธเจ้าพระนามว่า ที่ปังกรว่าในอนาคตพระองค์จักได้ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าอย่างแน่นอน ด้วยเหตุนี้พระองค์จึงทรงเฝ้าสร้างสมพระบารมีเพื่อพระโพธิญาณมาโดยตลอด แม้พระชาติสุดท้าย ทรงเสวยพระชาติเป็นพระเวสสันดรบำเพ็ญทานบารมี

2. จริยวัตรด้านศีลบารมี ศีล หมายถึง เย็น ดีเลิศ การกระทำ ปกติและสภาพปกติตามธรรมชาติของทุกซ์และสุข อนึ่งศีลหมายถึงศีระะ ความเย็นและสันติ (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539 : 1/9/ 2531) ศีลเป็นสรณะสูงสุด เป็นอริยทรัพย์ ศีลเป็นภูมิของพระพุทธเจ้าทั้งหลาย เป็นการอาบน้ำโดยไม่ต้องมีน้ำเป็นการอบด้วยน้ำหอม เป็นเงาที่ติดตามตนเป็นเครื่องประดับศีระะที่คนต้องสวณ เป็นวรรณะที่ศักดิ์สิทธิ์ เป็นการฝึกอันยอดเยี่ยม เป็นวิถีแห่ง

พรหมจรรย์ ถ้าบุคคลรักาศิล เพราะเหตุที่มีศึลนั้นเขาจะเป็นผู้องอาจ นำเกียรติมาสู่มิตรสหายและเป็นที่รักของคนดีทั้งหลาย ศึลเป็นอารมณ์อันประเสริฐ (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539 : 26/614/358.) เป็นกฎคุมความประพฤติทั้งปวง เป็นที่ตั้งแห่งบุญ เป็นเนื่อานาบุญของท่านบริจาคนั้น เป็นพื้นที่เพาะปลูกความเป็นสหายของพระอริยะ เป็นความประพฤติทางกายวาจา ที่มีความกรุณาและอุบายโกลศกำกับอยู่ด้วยการงดเว้นสิ่งที่ไม่ควรกระทำและความตั้งใจกระทำสิ่งทีควรกระทำ มีลักษณะคือการสมาทาน มีรสคือการทำลายความทุศีล มีสภาพทีปรากฏคือความเป็นของสะอาด มีพื้นฐานคือหิริโอตตปปะ ดังเช่นพระโพธิสัตว์เมื่อครั้งเสวยพระชาติเป็นพระภริทัตตโพธิสัตว์บำเพ็ญจริยาวัตรศึลบารมี (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539 : 28/784-981/305-334.)

จะเห็นได้ว่ากระบวนการบำเพ็ญศึลของพระภริทัต เกิดจากการทีได้ไปเห็นทวยเทพบนเทวโลกเสวยความสุขจึงปรารถนาอยากจะไปบ้าง จึงได้สมาทานศึลอุบาสกขึ้นก่อนเป็นอันดับแรกต่อมาได้สมาทานบำเพ็ญศึลอุปบารมีโดยยอมสละ เลือด เนื้อ เอ็น กระดูก ให้ผู้ที่ต้องการ เพื่อรักษาศึล จัดว่าเป็นศึลอุปบารมีอีกชั้นหนึ่งของพระโพธิสัตว์

3. จริยาวัตรด้านเนกขัมมบารมี เนกขัมมะ คือ การมีจิตคิดออกจากกามและภพ อันมีการเห็นโทษของกามและภพทั้งหลายก่อน โดยมีความกรุณาและอุบายโกลศกำกับ มีลักษณะคือการออกจากกามและภพ มีรสคือ การอบรมประกอบด้วย อนิจจตา ทุกขตา และอนัตตา ดังเช่นพระโพธิสัตว์เมื่อครั้งเสวยพระชาติเป็นจุฬสุตโสมโพธิสัตว์บำเพ็ญจริยาวัตรเนกขัมมบารมี ในครั้งนั้นพระเจ้าจุฬสุตโสม ตรัสว่า “ผมหลงอบนเศียรของฉัน ฉันเป็นคนแก่แล้ว ขอลาชาวเมืองมิตรสหายและบริวารออกบวช เพราะชีวิตทีถูกขราจับไปเป็นของยังน้อย ดุจน้ำย่อยเหลวในโคลน เมื่อชีวิตเป็นของน้อยเช่นนี้ จะประมาณเหมือนจะไม่แก่ตายจนอยู่ในโคลนคือกามคุณ ดุจสุกรมอยู่ในโคลนคือมูตรคูด เมื่อประมาณแล้วจะบังเกิดในนรกกำเนิดดิรัจฉานหรือเปรตวิสัย เป็นผู้เนื่องด้วยเครื่องผูกคือตัณหา จะบังเกิดในกำเนิดนอสุรกาย ฉันจึงสละราชสมบัติออกบวช ทรงกาสาฬพัสตร์ไปแต่ผู้เดียว ฉะนั้นพระโพธิสัตว์ไม่ว่า จะไปเกิดในภพใดชาติใดทีผู้ตีมีจน ย่อมมีเจียนดีในการบรรพชาอุปสมบทเพื่อบำเพ็ญพรตพรหมจรรย์อยู่เสมอ ทั้งนี้ก็เพื่อออกจากฆราวาสวิสัยการอยู่ครองเรือนแม้ในโอกาสบางครั้งจะไม่มีพระพุทเจ้าเสด็จอุบัติขึ้นในโลก พระโพธิสัตว์เจ้าเมื่อได้เกิดมาเป็นมนุษย์แล้วก็จะออกบวชเป็นฤษีไซไฟร เมื่อโอกาสได้พบพระพุทศาสนาทีจะมีใจเลื่อมใสในพระรัตนตรัยออกบรรพชาอุปสมบทเป็นพระภิกษุในพระธรรมวินัยแห่งองค์สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถพระองค์นั้น ด้วยมีจิตยินดีในภาวะทีจะออกจากทุกขให้พ้นวิภูสงสาร จะถือนั่นในการออกบวชอยู่เนื่อง ๆ ไม่ยอมให้ตนเป็นนักโทษแห่งวิภูสงสารอยู่ตลอดการ

4. จริยาวัตรด้านปัญญาบารมี ปัญญา คือ ความรู้สึกลักษณะทั่วไปและลักษณะพิเศษของธรรมทั้งหลาย โดยมีความกรุณาและอุบายโกลศกำกับ มีลักษณะคือ ความเห็นแจ้งแทงตลอดสภาวะตามความเป็นจริงหรือการเห็นแจ้งแทงตลอดอย่างไม่มีผิดพลาด มีรสคือ ความโสภาสในวิสัย

เพียงดังประทีปสภาพ ที่ปรากฏ คือ ความไม่หลง มีพื้นฐาน คือ สมาธิหรือริยสัง 4 ดังเช่นพระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นมโหสถบัณฑิตโพธิสัตว์บำเพ็ญจริยาวัตรปัญญาบารมีส่งผลให้พระโพธิสัตว์มีปัญญาบารมีแก่กล้าขึ้นตามลำดับและแก่กล้าถึงที่สุดในพระชาติสุดท้าย ทำให้ทรงบรรลุโพธิญาณเป็นพระพุทธเจ้าได้ด้วยการบำเพ็ญจริยาวัตรปัญญาบารมี 3 ประการ คือ สุตมยปัญญา จิตตามยปัญญา และภาวนามยปัญญา ดังเช่นพระโพธิสัตว์เมื่อครั้งเสวยพระชาติเป็นพระมโหสถบัณฑิตบำเพ็ญปัญญาบารมี (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539 : 28/590-296/783-304)

พระมโหสถโพธิสัตว์ได้บำเพ็ญปัญญาบารมีด้วยการสร้างสุตมยปัญญา จิตตามยปัญญา และภาวนามยปัญญา ทั้ง 3 ประการ แล้วนำปัญญานั้นไปช่วยเหลือผู้อื่นด้วยกามาวจรกุศลจิตหรือรูปาวจรกุศลจิตที่เป็นญาณสัมปยุต จัดเป็นกรรมและเป็นกุศลกรรมประเภททิเหตุกรรม คือเป็นกรรมที่มีความไม่โลภ ไม่โกรธ ไม่หลงเป็นเหตุ (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539 : 2/232/199) และเป็นบุญญาภิสังขารกุศลกรรมประเภททิเหตุกรรม บุญญาภิสังขารนี้ถูกเก็บสะสมไว้ในภวังคจิตหรือภวังควิญญาณ เมื่อถึงเวลาให้ผล ทิเหตุกรรมฝ่ายกามาวจรกุศลจิตหรือกามาวจรกุศลเจตนา ก็ทำหน้าที่เป็นชนกรรม ชักนำให้พระโพธิสัตว์ถือปฏิสนธิในครรภ์ของพระมารดา ซึ่งในชาติสุดท้ายที่จะตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าตีเหตุ กปฏิสนธิ คือการถือปฏิสนธิด้วยวิบากวิญญาณที่มีความไม่โลภ ไม่โกรธ และไม่หลง วิบากวิญญาณดวงนี้เป็นกามาวจรวิบากจิตดวงที่ 1 เป็นจิตที่ประกอบด้วยปัญญาที่เรียกว่า สชาติปัญญา คือ ปัญญาที่ติดตัวมาตั้งแต่เกิด หรือปัญญาที่มีมาพร้อมกับการถือปฏิสนธิที่เป็นไตรเหตุเกิดจากกรรมเป็นปัญญาที่สำเร็จด้วยอานุภาพของกรรมดีที่กระทำในชาติก่อน ๆ ดังกล่าวแล้ว สชาติปัญญานี้เป็นปัญญาที่ไม่ต้องพัฒนาส่งเสริม เป็นปัญญาที่ไม่ใช้ความรู้ในเรื่องนั้น ๆ หรือสิ่งที่ถูกรู้แต่เป็นตัวผู้รู้ในเรื่องต่าง ๆ ที่ต้องรู้ด้วยปัญญา ดังนั้นพระโพธิสัตว์มีสชาติปัญญาที่ติดตัวมาแต่กำเนิดจึงเป็นผู้มีสติปัญญาเฉลียวฉลาด มีปัญญาในระดับสูงสุดเท่าที่มนุษย์จะมีได้ สามารถที่จะเรียนรู้และคิดอ่านเรื่องต่าง ๆ ได้ง่ายถูกต้องรวดเร็วแม่นยำและมากมายกว้างขวางด้วยอานุภาพของสชาติปัญญาที่ติดตัวมาแต่กำเนิดนี้ อนึ่งแม้สชาติปัญญาของพระโพธิสัตว์ก็เป็นผลกรรมดีที่กระทำไว้ในอดีตชาติ

สชาติปัญญาหนึ่งเองเป็นปัญญาบารมีที่เป็นผลของการบำเพ็ญบารมีในอดีต ดังที่ท่านอธิบายไว้ในอรรถกถาอภิตติจริยา จริยาปิฎกว่า “ปัญญาบารมี ได้แก่ ปัญญาอันเป็น อุปายโกศลซึ่งเป็นสชาติปัญญา และปัญญาให้สำเร็จความประพตติขัดเกลอย่างยิ่ง เพราะรัฐธรรมนูญเป็นอุปการะและไม่เป็นอุปการะแก่บารมีเหล่านั้น ละธรรมไม่เป็นอุปการะเสียมุ่งประพตติเป็นอุปการะ” (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539 : 13 /10/32) การมีสชาติปัญญาในระดับสูงสุดก็คือความเต็มเปี่ยมของปัญญาบารมี ปัญญาบารมีหรือกุศลกรรมฝ่ายกามาวจรที่พระโพธิสัตว์บำเพ็ญมาส่วนหนึ่งให้ผลในปฏิสนธิกาลดังกล่าวแล้ว ส่วนกุศลกรรมฝ่ายรูปาวจรและกุศลกรรมฝ่ายกามาวจรอีกส่วนหนึ่งส่งผล

ในประวัติศาสตร์ คือ ปัญญาบารมีหรืออภุศลกรรมในส่วนที่เป็นภาวานามยปัญญา ที่เกิดจากการที่พระโพธิสัตว์ได้ออกบวชแล้วเจริญสมถกัมมัฏฐานจนบรรลุฌานสมาบัติ 8 แล้วได้อภิญญา 5 และเจริญวิปัสสนากัมมัฏฐานจนถึงอนุโลมญาณหรือปฏิบัติญาณทัสสนวิสุทธิเป็นกรรมปัจจัย และอุปนิสสยปัจจัยให้พระโพธิสัตว์บรรลุฌานสมาบัติ 8 ได้โดยง่าย ในคราวที่ทรงไปศึกษาในสำนักอาหารดาบสและอุทกดาบสและทรงบรรลุบุพเพนิวาสานุสสติญาณ จุตูปปาตญาณในปฐมยามและมัชฌิมยามแห่งคืนตรัสรู้ ทรงเจริญวิปัสสนาบรรลุโพธิญาณในปัจฉิมยามแห่งคืนตรัสรู้ (พระครูกลุณยานสิทธิวัฒน์, 2547 : 85)

ดังนั้น พระโพธิสัตว์ไม่ว่าจะไปเกิดในภพใดชาติใดทั้งผู้ที่มีเงินมีจิตมั่นที่จะเพิ่มพูนปัญญาอยู่เสมอ ๆ แสวงหาความรู้อันเป็นบ่อเกิดแห่งปัญญาชวนชวยพยายามอบรมสั่งสมหมั่นสมาคมกับท่านผู้รู้ผู้เป็นปราชญ์ มีน้ำใจที่ไม่รู้จักคำว่าอัมในวิทยาการต่าง ๆ ไม่เลือกชนชั้นวรรณะของผู้มีความรู้ไม่ว่าท่านจะเป็นใครก็ตาม ขอให้ได้มีโอกาสได้ถามซึ่งอรรถธรรมและเหตุการณ์ทั้งปวง ทั้งนี้ก็เพราะปัญญาเป็นธรรมอันสูงสุดผู้ปรารถนาพระพุทธรูมิพึงชวนชวยอยู่เสมอเพื่อสั่งสมปัญญาบารมีในการตรัสรู้ธรรมเป็นพระพุทธรเจ้า

5. จริยวัตรด้านวิริยะบารมี วิริยะบารมี คือ ความอดสาหะพากเพียรละกิเลสของพระโพธิสัตว์ด้วยการบำเพ็ญทุกกรกิริยาอย่างแสนสาหัสจนแทบสิ้นพระชนม์ ซึ่งความเพียรแบ่งเป็น 2 ลักษณะ คือ การละบาป และการบำเพ็ญบุญ ผู้ที่ปฏิบัติความเพียรได้จะเป็นผู้ที่เจริญ เป็นการชำระใจให้หมดจนปราศจากความชั่ว เต็มไปด้วยกุศลมีจิตใจที่ผ่องใสอยู่เสมอ ความเพียรในด้านของจิตวิญญาณเรียกว่า วิริยะ เป็นความเพียรที่กล้าแกร่งหรือความเพียรที่จะประกอบสิ่งนั้น เป็นความเพียรที่ไม่ท้อถอยถึงแม้จะมีอุปสรรคนานับการเป็นการชวนชวยที่จะกระทำประโยชน์ต่อผู้อื่นด้วยกายและใจโดยมีความกรุณาและอุบายโกศลกำกับ มีลักษณะคือความพยายาม มีรสคือความอุปถัมภ์ มีสภาพที่ปรากฏคือการไม่ย่อหย่อน มีพื้นฐานคือเรื่องๆ ที่เริ่มทำให้มีวิริยะหรือความสังเวชอาศัยความอดสาหะพยายามอย่างมากไม่ว่าจะเหวตาฟ้าดินที่จะกำหนดให้ได้การเฝ้าวิงวอนผีสานเหวดานั้นเปล่าประโยชน์เพราะถ้าหากเป็นเช่นนั้นจริงทำไมเหวดาจึงไม่สร้างทุกสิ่งทุกอย่างให้กับมนุษย์ มนุษย์ต้องเหนื่อยอยากดิ้นรนแสวงหาเองทำไม เพราะฉะนั้นหากคนใดต้องการอะไรในชีวิตก็ควรที่จะเพียรพยายามหาสิ่งเหล่านั้นด้วยความวิริยะต่อสู้กับอุปสรรคด้วยตัวเองแล้วเราก็จะได้สิ่งนั้น ด้วยประโยคที่ว่าไม่มีอะไรในโลกนี้หรือโลกหน้าที่มนุษย์จะทำได้และการกระทำของมนุษย์ที่สมบูรณ์นั้นหรือการได้สิ่งใดสิ่งหนึ่งนั้นควรได้มาด้วยกระบวนการสร้างสมวิริยะบารมีตามหลักศาสนาจึงจะถือได้ว่าสิ่งนั้นมีคุณค่า ดังเช่นพระมหาชนกโพธิสัตว์บำเพ็ญจริยวัตรวิริยะบารมี (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539 : 28/123-296/202-228.)

ดังนั้น พระโพธิสัตว์ไม่ว่าจะไปเกิดในภพใดชาติใดทั้ง ผู้ที่มีเงิน จะต้องหมั่นเพิ่มพูนวิริยะความเพียรสร้างเสมออย่างไม่ย่อท้อ ไม่ผัดวันประกันพรุ่งเมื่อนั้น วันนี้ให้สูญไปเปล่าประโยชน์

กล่าวคือ เป็นผู้มึจิตใจกล้าหาญในการประกอบกุศลกรรมคุณงามความดีเพื่อแลกกับพระโพธิญาณ อันเป็นสิ่งประเสริฐสุดที่ตั้งความหวังเอาไว้ ถึงแม้บางครั้งจะต้องถึงซึ่งความตายก็ตามที ก็จะไม่ลดละความเพียรไม่ขาดต่ออุปสรรคปัญหาใด ๆ ทั้งสิ้น

6. จริยวัตรด้านขันติบารมี คัมภีร์พระไตรปิฎก พระพุทธเจ้าตรัสพุทธจริยธรรมเรื่อง ขันติเอาไว้ในมหาปทานสูตรว่า ขนฺตี ปรมํ ตโป ตีติกขา...เอตํ พุทธานศาสนนฺติ (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539 : 10/90/43-44) “ขันติความอดทน คือความอดกลั้น เป็นตบะอย่างยิ่ง...นี่เป็นคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าทั้งหลาย” (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539 : 10/90/60) ในสัพพาสวสูตรว่าด้วยขันติมีเป้าหมายสำคัญอยู่ที่การทำลายหรือแผดเผากิเลสให้มอดมลายไปตั้งข้อความว่า ภิกษุในธรรมวินัยนี้พิจารณาโดยแยบคายแล้ว เป็นผู้อดทนต่อความหนาว ความร้อน ความหิว กระจาย เหลือบ ยุง ลม แดด และการรบกวนแห่งสัตว์เลื้อยคลาน เป็นผู้อดกลั้นต่อคำหยาบ คำส่อเสียด เป็นผู้อดกลั้นต่อเวทนาทั้งหลาย อาทิ ความทุกข์อันกล้า แข็ง เผ็ดร้อน ไม่น่ายินดี ไม่น่าพอใจ พรากชีวิตได้ ซึ่งเมื่อเธอไม่อดกลั้นอยู่ อาสวะและความเร่าร้อนบีบคั้นก็จะพึงเกิดขึ้น เมื่ออดกลั้นอยู่ อาสวะความเร่าร้อนความบีบคั้นย่อมไม่มีแก่เธอนี้คืออาสวะที่ต้องละด้วยการอดกลั้น (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539 : 12/24/24)

พระโพธิสัตว์ไม่ว่าจะไปเกิดในภพใดชาติใดทั้งผู้ดี มีจน จะต้องหมั่นเพิ่มพูนขันติบารมี ในการสั่งสมความดีอันเป็นกุศลกรรมต่าง ๆ บางครั้งถูกมองในแง่ร้าย ถูกกลั่นแกล้งซ้ำเติมต่าง ๆ นานา จะต้องมีขันติกำกับไว้ในจิตอยู่ตลอดเวลา แม้จะต้องสู้อทนจนถึงความสิ้นชีพก็ตามที จะต้องพลีกายเพื่อเข้าแลกต่อพระโพธิญาณ พุทธภูมิที่ตนปรารถนาให้สำเร็จลงจงได้ พระโพธิสัตว์ผู้มีจิตมุ่งหมายต่อพระโพธิญาณ พยายามสั่งสมขันติธรรมไม่มีอาการพิโรธจิตคิดมุ่งร้ายเดือดดาลใจ ไม่มีอาการหวั่นไหวในเหตุการณ์ทั้งปวง ทั้งนี้เพื่อความถึงซึ่งพระโพธิญาณในอนาคตกาล

7. จริยวัตรด้านสัจจบารมี สัจจบารมี คือ การไม่กล่าวคลาดเคลื่อนจากความจริง มีการเว้นกล่าวบางอย่าง เป็นต้นโดยมีความกรุณาและอุบายโกศล กำกับ มีลักษณะคือ การกล่าวไม่ผิดจากความจริงมีรส คือ การกระทำภาวะตามเป็นจริงให้แจ่มแจ้ง สภาพที่ปรากฏคือ ความดีความถูกต้อง มีพื้นฐาน คือ ความเป็นผู้ยินดีในธรรมอันงาม การบำเพ็ญสัจจะบารมีของพระโพธิสัตว์มีความสำคัญมากทั้งต่อตนเองและผู้อื่นเป็นเครื่องหมายของคนดี ถ้าเราอยู่ร่วมกับคนอื่นโดยที่ไม่มีความซื่อสัตย์ต่อกันต่างคนก็ต่างหลอกลวงซึ่งกันและกัน เราก็จะพบแต่ความไม่แท้เป็นของเล่นไปหมดเกือบทุกอย่าง จะหาประโยชน์ใช้สอยอย่างจริงจังและหาคุณค่าไม่ได้ พบเจอแต่คนคดโกงอยู่ทุกวันชีวิตจะหาความสุขได้ที่ไหน คนเรานั้นย่อมต้องการที่จะทราบความจริงอยู่วันยังค่ำ ดังเช่นพระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นวิรุฬหกโพธิสัตว์บำเพ็ญจริยวัตรสัจจะบารมี (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539 : 28/1346-1654/391-446) ในวิรุฬหก พระโพธิสัตว์เสวยชาติเป็นวิรุ

บัณฑิต พระองค์ทรงบำเพ็ญสัจจะบารมี มีพระราชาทรงพระนามว่า ธนัญชัยโกรพยราช ได้เล่นสกา กับปุณณยักษ ได้ทำพนันกันไว้ว่า ถ้าปุณณยักษแพ้จะให้แก้วมณีแก่พระราช ถ้าพระราชแพ้นอกจากพระราช พระมเหสีและเสวตฉัตรนอกจากสามอย่างนี้ปุณณยักษจะเอาอะไรก็ได้ทั้งหมด ในเมืองของพระองค์ที่มี ผลปรากฏพระราชแพ้อุณณยักษจึงเลือกเอาวิธูรบบัณฑิต ซึ่งวิธูรบบัณฑิตได้ทราบข่าว ก็พร้อมปฏิบัติตาม เพราะสำนึกในสัจจะที่ตนเองให้ไว้กับพระราช เมื่อเข้ามาทำงาน ได้ตั้งสัจจะไว้ว่าได้มอบชีวิตให้กับพระราช ฝ่ายพระราชเมื่อรู้ว่าปุณณยักษ เมื่อชนะการเล่นสกาแล้วเลือกเอาวิธูรบบัณฑิต จึงเกิดเป็นปัญหาเพราะพระราชไม่ต้องการให้วิธูรบบัณฑิตไป ถือว่าเป็นปัญหาสังคมที่ยิ่งใหญ่ พระราชไม่รู้ความจริงว่า ปุณณยักษคือใคร เพราะปุณณยักษปลอมตัวเป็นคนหนุ่มเข้ามาเล่นสกา พระราชจึงคิดไม่เชื่อ คือจะไม่ปฏิบัติตามสัจจะ พระโพิสสัตว์วิธูรบบัณฑิต เป็นผู้แก้ปัญหาสังคมที่เกิดขึ้นด้วยการรับผิดชอบต่อสัจจะของตนเองที่ตั้งไว้ ก่อนเข้าทำหน้าที่กับพระราชและยอมปฏิบัติตามสัจจะ ที่พระราชตั้งไว้กับปุณณยักษ ถือว่าเป็นการรักษาสัจจะของตัวเอง และรักษาสัจจะของพระราช ท่านได้ลาทุก ๆ คนจากไป พร้อมกับความโศกเศร้าของคนทั้งหลาย ที่เป็นห่วงใยในตัวพระโพิสสัตว์ ถือว่าเป็นการบำเพ็ญสัจจะบารมี ด้วยอานิสงส์ในครั้งนั้นส่งผลมาถึงเมื่อครั้งเป็นเจ้าชายสิทธัตถะ ออกบวชแสวงหาโมกขธรรมความหลุดพ้นจากกองทุกข์ถึงแม้ว่าจะไม่รู้ว่าการปฏิบัตินั้นจะเห็นผลหรือไม่เห็นผลพระองค์ก็ยังคงทรงกระทำด้วยการตั้งสัจจะบารมีในคืนก่อนวันตรัสรู้ พระองค์ประทับที่ต้นพระศรีมหาโพธิ์ หันพระพักตร์ไปทางทิศตะวันออก และได้ทรงตั้งจิตอธิษฐานว่า แม้เลือดในกายของเราจะเหือดแห้งไปเหลือแต่หนังเอ็ดกระดูกก็ตาม ถ้ายังไม่พบธรรมวิเศษแล้วจะไม่ยอมหยุดความเพียรเป็นอันขาด เมื่อตั้งจิตอธิษฐานแล้ว พระองค์ก็ทรงสำรวจจิตให้สงบแน่วแน่มั่นในที่สุดพระองค์ก็ทรงบรรลุธรรม (พระครูกลยาณสิทธิวัฒน์, 2547 : 76)

พระโพิสสัตว์เจ้าทั้งหลาย ไม่ว่าจะไปเกิดในภพใดชาติใดทั้งผู้ดีมีเงิน จะต้องพยายามหมั่นเพิ่มพูนสัจธรรม กล่าวคือ มีจิตใจที่ ประกอบด้วยความสัตย์ซื่อตรง ไม่ลวงลระเมิดเกิดเป็นเท็จ เมื่อปฏิญาณรับว่าจะทำอะไรก็ต้องทำสิ่งนั้นไม่กลับกลอกหลอกลวง อันเป็นกิจริยาที่โกหกทั้งตนและผู้อื่น มีความเที่ยงธรรมประจำจิตเสมอตั้งตราคั้นขัง มีความตั้งใจจริงที่จะสร้างชาติให้เต็มที่ไม่โลเล แม้บางครั้งจะต้องเดิมพันด้วยชีวิต มีผู้มาขู่ฆ่าก็ยอมตายไม่ยอมให้ผิดไปจากความที่ได้ตั้งใจทำความดีนั้น ๆ เอาไว้ แม้จะถึงแก่ชีพเพื่อแลกพระโพิสญาณก็ยอมไม่แปรผันสัจจะ

8. จริยาวัตรด้านอธิษฐานบารมี อธิษฐานบารมี คือ การตั้งมั่นสมาทานอย่างไม่หวั่นไหว ความตั้งมั่นที่เป็นไปในอาการต่าง ๆ อันกำกับด้วยความกรุณาและอุบายโกลศกำกับมีลักษณะคือการตั้งมั่นในโพธิญาณ พระโพิสสัตว์ไม่ว่าจะไปเกิดในภพใดชาติใดทั้งผู้ดีมีเงิน จะต้องมีการประกอบด้วยอธิษฐานธรรม มีความมั่นคงเด็ดขาด ตั้งความปรารถนาเพื่อให้บรรลุผล เมื่อตั้งเป้าหมายสิ่งใดไว้ต้องหมั่นตั้งความปรารถนาอยู่เสมอพยายามตั้งความมั่นคงแห่งดวงจิต เพียร

เพิ่มเติมให้ยิ่ง ๆ ขึ้นไปให้สำเร็จตามความประสงค์ให้จงได้ เมื่อได้ตั้งสัจจะอธิษฐานแล้วก็มีความแน่ว
แน่มิหวั่นไหวโยกคลอน ถึงใครจะคอยขู่ฆ่าให้สิ้นชีวิตก็ตามที่ ดังก่อนหินแห่งภูเขาแห่งใหญ่หมึ่มที่
อันตั้งอยู่ดีแล้ว แม้จะถูกพายุนขนาดใหญ่สักเพียงไหนที่พัดมาจากทิศต่าง ๆ ก็ไม่อาจทำให้ภูเขานั้น
สั่นสะเทือนหวั่นไหวได้แม้แต่น้อยนิด ดังเช่นพระโพธิสัตว์เมื่อครั้งเสวยพระชาติเป็นมาตังค์โพธิสัตว์
บำเพ็ญจริยาวัตรอธิษฐานบารมี

ฉะนั้นการบำเพ็ญอธิษฐานบารมีของพระโพธิสัตว์นั้น ถือเป็นจุดเริ่มต้นและเป็นส่วนที่
สนับสนุนส่งเสริมการบำเพ็ญบารมีข้ออื่นให้มีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น อธิษฐานบารมีจะเป็นสิ่งที่สร้าง
แรงจูงใจของพระโพธิสัตว์ในการทำคุณงามความดีทุกอย่าง เป็นการอธิษฐานเพื่อที่จะทำสิ่งใดสิ่ง
หนึ่ง มีจิตมุ่งตรงต่อพระโพธิญาณอันประเสริฐโดยการตั้งความปรารถนาอันมั่นคงถาวรแล้ว จะไม่มี
อะไรมาทำจิตให้เปลี่ยนแปลงได้จนกว่าจะได้ บรรลุพระโพธิญาณ

9. จริยาวัตรด้านเมตตาบารมี เมตตาบารมี คือ มีจิตใจไม่ประทุษร้าย มีความปรารถนา
ที่จะนำประโยชน์สุขมาให้แก่ โลกอันมีความกรุณาและอุบายโกศล กำกับ มีลักษณะคือ ความ
เป็นไปเพื่อประโยชน์ มีรส คือการนำมาซึ่งประโยชน์เกื้อกูล มีรส คือ การนำออกซึ่งความอาฆาต
เบียดเบียน สภาพที่ปรากฏ คือ ความน่ารัก มีพื้นฐาน คือการเห็นความพอใจของสัตว์ทั้งหลาย
ดังเช่นพระโพธิสัตว์เมื่อครั้งเสวยพระชาติเป็นสุวรรณสามชาตโพธิสัตว์บำเพ็ญจริยาวัตรเมตตา
บารมี (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539 : 28/296-420/229-245) ฉะนั้นพระโพธิสัตว์ ไม่ว่าจะ
ไปเกิดในภพใดชาติใดทั้งผู้ดีมีจน จะต้องมึ้นน้ำใจที่เต็มเปี่ยมไปด้วยเมตตา มีความปรารถนาดีต่อ
สรรพชีวิตทุกถ้วนหน้า ไม่ว่าจะมิตรหรือศัตรูด้วยคิดว่าทุกชีวิตเป็นเพื่อนเกิด แก่ เจ็บ และตายด้วยกัน
เมื่อเห็นเขาประมาทก็ให้มีเมตตาจิตคิดช่วยให้ความรู้สึที่ดี ๆ แก่เขา มีความปรารถนาที่ดี ๆ
ต่อผู้หลงมัวเมาอยู่ในโลกนี้ พยายามสั่งสมเมตตาธรรมให้เพิ่มพูนตั้งความปรารถนาดี ไม่มีราคะเคือง
รุมเร้าในดวงจิต ถึงแม้ว่าบางครั้งบางคราวจะเอาชีวิตเข้าแลกเพื่อให้ปวงชนสัตว์อื่นได้รับความสุขก็
ต้องยอม เพื่อแลกกับพระโพธิญาณอันเป็นสิ่งล้ำค่า พระโพธิสัตว์เจ้าผู้มีจิตมุ่งหมายต่อพระโพธิญาณ
จะต้องพยายามเสริมสร้างเมตตาธรรมให้มีขึ้นในดวงจิต เพื่อแผ่ความเย็นใจไปทั่วทุกสารทิศ มี
น้ำใจเป็นมิตรไมตรีไม่มีขีดจำกัด ผู้คบหาสมาคมด้วยย่อมได้รับความเย็นใจไม่เคียดร้อน บำเพ็ญ
เมตตาบารมีธรรมอยู่อย่างนี้จนกว่าจะได้บรรลุถึงพระญาณ

10. จริยาวัตรด้านอุเบกขาบารมี อุเบกขาบารมี คือ การดำเนินไปสม่าเสมอในความปฐ
แตงของสัตว์ทั้งที่ น่าพอใจและไม่น่าพอใจอันขจัดอนุนนยะ (คล้อยตาม) และปกิฆะ(ความกระทบ
,ติดขัด) โดยมีความกรุณาและอุบายโกศล กำกับ มีลักษณะ คือ การวางเฉยเป็นกลาง มีรสคือ การ
เห็นความเสมอ มีสิ่งปรากฏ คือ การสงบระงับจากความตึงเครียด พื้นฐานคือ การประจักษ์ชัดว่า
กรรมเป็นของตน พระโพธิสัตว์เจ้าผู้มีจิตมุ่งหมายต่อพระโพธิญาณ ก็พยายามเสริมสร้างพระ

อุเบกขาธรรมให้เกิดขึ้นประจำจิต ไม่รักไม่ชังในสรรพสัตว์ไม่ว่าผู้นั้นจะคิดดีหรือร้าย ปฏิบัติอยู่อย่างนี้ไปจนกว่าจะบรรลุถึงพระโพธิญาณ อันเป็นเป้าหมายสูงสุดที่ได้ตั้งความปรารถนาไว้แล้วนั้น ดังเช่นพระโพธิสัตว์เมื่อครั้งเสวยพระชาติเป็นมหานารทก็สสพโพธิสัตว์บำเพ็ญจริยาวัตรอุเบกขาบารมี (พระมหาสุขพัฒน์ อนนท์จารย์, 2547 : 149)

พระโพธิสัตว์พรหมนารท พระองค์ทรงบำเพ็ญอุเบกขาบารมี พระองค์ทรงมีความเมตตา กรุณา มุทิตา และอุเบกขา อุเบกขาคือความวางเฉยอย่างมีปัญญาอยู่บนทางสายกลางด้วยปัญญา ในขณะที่เดียวกัน พระเจ้าอังคตราชได้มีความเห็นสุดโต่งไปสู่ขอบสุดข้างหนึ่ง คือ ความเห็นว่า ทำบุญไปก็ไม่ได้บุญ ทำบาปไปก็ไม่ได้บาป นรกไม่มี สวรรค์ไม่มี คุณของบิดามารดาไม่มี เมื่อได้ฟังธรรมจากคุณาชีวก ซึ่งเป็นนักบวชผู้หลงผิดอย่างมงายเป็นนักบวชผู้มีมิตบอด เพราะความเข้าใจผิด แต่เป็นคนฉลาดผิด ๆ คือฉลาดสอนให้คนเข้าใจผิด เมื่อพระเจ้าอังคตราชได้ฟังธรรมที่ผิดจากคุณาชีวกแล้ว เมื่อกลับมาสู่พระราชวังก็สั่งให้คนหรือโรงงานไม่มีการบริจาคตาน โดยถือว่าเป็นการสูญเสียเปล่าไม่เกิดประโยชน์ ไม่บริหารประเทศชาติบ้านเมืองเพราะทำไปแล้วก็ไม่เกิดประโยชน์ จนในที่สุดพระพรหมนารทได้มาสอนธรรม โดยพระองค์ใช้อุเบกขาบารมีในการสอนพระเจ้าอังคตราชให้มีความเห็นที่ถูกต้องว่า นรกมี สวรรค์มี โลกนี้มี โลกหน้ามี บิดามารดามี บุญบาปมี ฯลฯ เพราะพระองค์เคยประสบมาแล้ว เมื่อพระเจ้าอังคตราชดับแล้วพอพระทัยในคำสอน แสดงโทษแห่งความเห็นผิดให้พระเจ้าอังคตราชดับ ทำให้พระองค์ทรงคลายจากมิจฉาทิฏฐิ แล้วทรงบำเพ็ญกุศลมีการให้ทานเป็นต้น เมื่อสวรรคตแล้วจึงไปเกิดในสวรรค์ (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539 : 28/1153-1345/360-390)

ดังนั้น พระโพธิสัตว์ไม่ว่าจะไปเกิดในภพใดชาติใดทั้งผู้ที่มีเงิน จะต้องมึน้ำใจที่ประกอบไปด้วยอุเบกขา มีจิตใจที่รักความยุติธรรมอันเต็มกำลังในสรรพสัตว์ทุกถ้วนหน้าไม่ลำเอียงเข้าข้างโน้นข้างนี้ ไม่ชอบไม่ชังในสิ่งใด ๆ ไม่ยินดียินร้ายในสิ่งต่าง ๆ ก็โดยอาศัยปัญญาเป็นพื้นฐาน เพราะรู้ว่าสัตว์ย่อมเป็นไปตามกรรม พยายามบำเพ็ญอุเบกขาธรรมให้เพิ่มพูน ยังจิตใจให้ตั้งมั่นอยู่ในอุเบกขา มีความวางเฉยอยู่ในทุกสถานที่และในกาลทุกเมื่อ บางครั้งคราวถึงจะต้องเอาชีวิตของตนเข้าแลก มุ่งหมายเพื่อให้มันอยู่ในอุเบกขาธรรมก็ต้องยอม เพื่อผลใหญ่คือ พระโพธิญาณ พระโพธิสัตว์เจ้าผู้มีจิตมุ่งหมายต่อพระโพธิญาณ ก็พยายามเสริมสร้างพระอุเบกขาธรรมให้เกิดขึ้นประจำจิต ไม่รักไม่ชังในสรรพสัตว์ไม่ว่าผู้นั้นจะคิดดีหรือร้าย ปฏิบัติอยู่อย่างนี้ไปจนกว่าจะบรรลุถึงพระโพธิญาณ อันเป็นเป้าหมายสูงสุดที่ได้ตั้งความปรารถนาไว้แล้วนั้น

บทสรุป

พระโพธิสัตว์ที่จะเป็นพระพุทธเจ้าได้ต้องมีคุณสมบัติคือบำเพ็ญจริยาวัตรครบ 10 ประการ ได้แก่ ทานบารมี ศีลบารมี เนกขัมมะบารมี ปัญญาบารมี วิริยะบารมี ขันติบารมี สัจจะบารมี อธิษฐานบารมี เมตตาบารมี และอุเบกขาบารมี บารมี 10 ประการนี้ เป็นกระบวนการหมั่นฝึกฝนอบรมตนเองให้เป็นผู้มีความรู้ มีคุณธรรม ที่จะทำให้เป็นคนดีที่โลกต้องการ เป็นที่ปรารถนาของทุกคน ด้วยการปฏิบัติที่มีความมุ่งมั่นเพื่อความสำเร็จที่ยิ่งใหญ่ที่เรียกว่า การสร้างบารมี เป็นเครื่องแสดงให้เห็นถึงการเลื่อนระดับขั้นของการทำความดีจากระดับปกติสามัญ จนถึงระดับสูงสุด ในบารมีทั้ง 10 ประการ มุ่งไปในการเป็นเครื่องช่วยทำให้พระโพธิสัตว์มีปัญญาแก่กล้าขึ้นตามลำดับ และแก่กล้าถึงที่สุดในพระชาติสุดท้ายทำให้ทรงบรรลุพระโพธิญาณเป็นพระพุทธเจ้าได้ด้วยกระบวนการสุตมยปัญญา จินตามยปัญญา และภาวนามยปัญญา ที่พระโพธิสัตว์บำเพ็ญจริยาวัตรในอดีตชาติมากมายนับไม่ถ้วนรวมเป็นระยะเวลาสี่อสงไขยกับอีกหนึ่งแสนมหากัปนับจากได้รับพยากรณ์จากพระที่ปึงกรพุทธเจ้า ส่งผลถึงภพชาติต่อ ๆ มา ทำให้พระโพธิสัตว์เป็นผู้มีปัญญามากและมากที่สุด ในพระชาติสุดท้าย ตามหลักกรรมนิยามหรือกฎแห่งกรรม กรรมดีหรือกรรมชั่วที่คนเรากระทำจะถูกเก็บสะสมไว้ในภวังคจิต คือ จิตที่เป็นองค์แห่งภพหรือจิตใต้สำนึก ถ้าเป็นกรรมชั่วย่อมส่งผลเป็นอวิบากหรือผลของกรรม ซึ่งอาจจะให้ผลในชาติปัจจุบันเป็นทิฏฐธรรมเวทนียกรรมให้ผลในชาติหน้าเป็นอุปัชชเวทนียกรรม ถ้าเป็นกรรมดีก็ส่งผลเป็นบุญบารมี ที่ท่านเรียกว่า สชาติปัญญา คือ ปัญญาที่ติดตัวมาตั้งแต่เกิด หรือปัญญาที่มีมาพร้อมกับการถือปฏิสนธิที่เป็นไตรเหตุเกิดจากกรรมเป็นปัญญาที่สำเร็จด้วยอานุภาพของกรรมดีที่กระทำในชาติก่อน ๆ แล้วนำปัญญานั้นไปช่วยเหลือผู้อื่น ด้วยกามาวจรกุศลจิตหรือรูปาวจรกุศลจิตที่เป็นญาณสัมปยุตคือประกอบด้วยญาณ จัดเป็นกรรมและเป็นกุศลกรรมประเภททิเหตุกรรม คือเป็นกรรมที่มีความไม่โลภ ความไม่โกรธ และความไม่หลงเป็นเหตุและเป็นปัญญาภิสังขารกุศลกรรมประเภททิเหตุกรรมหรือปัญญาภิสังขารนี้ถูกเก็บสะสมไว้ในภวังคจิตหรือภวังควิญญาณ เมื่อถึงเวลาให้ผล ทิเหตุกรรมฝ่ายกามาวจรกุศลจิตหรือกามาวจรกุศลเจตนาที่ทำหน้าที่เป็นชนกกรรมชักนำให้พระโพธิสัตว์ถือปฏิสนธิในครรภ์ของพระพุทธรามดา ในพระชาติสุดท้ายที่จะตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าของเรา ด้วยทิเหตุปฏิสนธิคือการถือปฏิสนธิด้วยวิบากวิญญาณที่มีความไม่โลภ ความไม่โกรธ และความไม่หลง วิบากวิญญาณดวงนี้เป็นกามาวจรวิบากจิตดวงที่ 1 เป็นจิตที่ประกอบด้วยปัญญาที่เรียกว่า สชาติปัญญา คือ ปัญญาที่ติดตัวมาตั้งแต่เกิด หรือปัญญาที่มีมาพร้อมกับการถือปฏิสนธิที่เป็นไตรเหตุเกิดจากกรรม เป็นปัญญาที่สำเร็จด้วยอานุภาพของกรรมดีที่กระทำในชาติก่อน ๆ สชาติปัญญานี้เป็นปัญญาที่ไม่ต้องพัฒนาส่งเสริมเป็นปัญญาที่ไม่ใช่ความรู้ในเรื่องนั้น

เอกสารอ้างอิง

- ทรัพย์ ประกอบสุข, (2527). *วรรณคดีชาตก*, พิมพ์ครั้งที่ 1, กรุงเทพฯ : โอเดียนสโตร์,
- บุญย นิลเกษ. (2534). *อุดมการณ์ชีวิตแบบโพธิสัตว์ เล่มที่ 3 ตอนการบำเพ็ญทานบารมี*.
 เชียงใหม่ : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่.
- ประพจน์ อัครวิรุฬหการ. (2527). *การศึกษาเชิงวิเคราะห์เรื่องพระโพธิสัตว์ในคัมภีร์เถรวาทและคัมภีร์มหายาน*. รายงานการวิจัย, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ประยุทธ์ หลงสมบุญ. (2546). *พจนานุกรมมคธ-ไทย*. กรุงเทพฯ : บริษัทธรรมสาร.
- พระครูกล้วยานสิทธิวัฒน์. (2547). *พุทธประวัติตามแนวปฐมสมโพธิกถา*. พิมพ์ครั้งที่ 9.
 กรุงเทพฯ : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต)., (2553). *พจนานุกรมพุทธศาสตร์ฉบับประมวลศัพท์*, พิมพ์ครั้งที่ 6. กรุงเทพฯ : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระมหาบุญเรือง ปญญาวิโร. (2547). *พระพุทธรูปศาสนากับปรัชญา*. บุรีรัมย์ : ฝ่ายผลิตเอกสารและตำรา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
- พระมหาสุขพัฒน์ อนนทจารย์. (2547). *กว่าจะเป็น พระพุทธเจ้า 5 พระองค์*. กรุงเทพฯ :
 ลูก ส. ธรรมภักดี.
- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). *พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย*.
 กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- มหามกุฏราชวิทยาลัย. (2542). *พระสูตรและอรรถกถาแปล เล่ม 55-64*. พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพฯ :
 โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย.
- ราชบัณฑิตยสถาน. (2538). *พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน 2542*. พิมพ์ครั้งที่ 6. กรุงเทพฯ :
 อักษรเจริญทัศน์.
- รีนฤทัย สัจจพันธุ์. (2548). *นิทานชาดกฉบับเปรียบเทียบในคัมภีร์มหาวัสตุและอรรถกถาชาดก*.
 กรุงเทพฯ : สถาพรบุ๊คส์.
- สุชีพ ปุญญานุภาพ. (2515). *พระไตรปิฎก ฉบับประชาชน เล่ม 1*. พระนคร : เกษมบรรณกิจ.
- แสง จันทร์งาม. (2544). *พุทธศาสนวิทยา*. พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพฯ : สร้างสรรค์บุ๊คส์.
- สีปวงศ์ ธรรมชาติ. (2542). *วรรณคดีชาตก*, พิมพ์ครั้งที่ 1. กรุงเทพฯ : โอเดียนสโตร์.
- หลวงเทพธรมานุศิษฐ์ (ทวี ธรรมธัช), (2540). *ธาตุบุปพิภกา*. พิมพ์ครั้งที่ 7. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์
 มหามกุฏราชวิทยาลัย.
- เอลิซาเบธ เรย์. แคลร์ โรเซนฟีลด์และโดโรธี เบลีย์. (2524). *ทศชาติ (แปลโดย) สนทธีวรรณอินทลิลิ*. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยศิลปากร.